

Forfatter: Dalgas, Ernesto

Titel: Udrag fra Dommedags Bog

Citation: Dalgas, Ernesto: "Dommedags Bog", i Dalgas, Ernesto: *Dommedags Bog*, udg. af Henrik Schovsbo, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 1996, s. 61.
Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-dalgasdomval-shoot-idm139915689974288/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Dommedags Bog

Med Taarer, Kys og Giftbid som Blomster paa din Stængel.
Du skal myrdes som en Djævel og elskes som en Engel.
– Vær mig naadig, o, Kvinde, med din Vellyst og Gru.
O, Jomfru og Skøge, o, evige Illusion,
Dig er det, Manden søger med sin Skamløshed og Blu
I sin Grusomhed, sin Elskov og sin katolske Religion».

Da sprang jeg op og raabte: »Store Novalis, Du, af hvis Aforismer jeg har lært mer end af alle mine Professorer tilsammenlagte og multiplicerede med til! Stort er dit Motto: Vellyst, Grusomhed og Religion. Før mig nu til den Herre, der troner som Gud paa Sølvtronen, og lad ham indvie mig i sine hellige Mysterier.« Ved denne Patos, der var stænket med den argløse, uskyldige Ironi, som Pakket ikke kender, vandt jeg Novalis' Yndest. Altid har jeg fundet, at store Mænd ville gerne høre ærlig Smiger – og han forestillede mig for Spinoza.

Her stod jeg da for ham, der – mirabile dictu – skønt født i jødisk Slægt, dog naaede til den samme Højde og Dybde, som ellers kun Adepten i Vedanta kan naa i Indialand. Med inderlig Beundring knælte jeg ned og sagde: »Ophøjede og hellige Spinoza. O, bryd din Tavshed. Løs mig Verdens Gaade. O, sig mig, hvad er dette Hav, som sukker under, om og over os, ja, næsten i os?« Da sagde Mesteren – jeg oversætter hans latinske Tale: »Natura naturans, den fødende eller skabende Natur, det er det Hav, som vælter ud herfra og sender sine Strømme gennem al Verden og tilbage i sig selv.« – »Er der da to Naturer?« – »Ja, just det, som min Etica har lært. Foruden den fødende Natur er der den fødte Natur, natura naturata; men gennem denne strømmer bestandig Livsbringeren, den fødende Natur, som det indre Væld, der fylder Stenen med Kraft, Planten med Liv, Dyret med Vilje og Sansning og det sande Menneske med Tænkning. Alt synligt, hørligt og sanseligt, som Du har sanset paa den Jord, hvorfra Du kommer, er alt kun Klædebon for Væsenets igennemstrømmende Liv. Alle Individier fra Stenen indtil Cæsar opholdes kun af dette skjulte Aandedrag, og drager det sin Pneuma ud af Tingene, forgaar den slet, og som Ækvivalens derfor opstaar en anden af samme Masse, Kraft og Hastighed. Ellers, som Etica siger: Alle Genstande, mineralske og levende, ere kun *Maader*, hvor-

paa det evige Væsen ytrer sig. Se, Poul og Peter og jeg og Du ere kun fire Maader, hvorpaa det ene Væsen træder frem for Sansning-
gen, kun fire Melodier, hvori den evige Tonestrøm klinger ud.« Da
afbrød jeg Mesteren og sagde: »Store Spinoza. En anden, fra hvem
jeg nylig kom, krænkede mine Indvendinger. Dig ville de glæde,
som Børnene glæde Faderen; thi Du har Svar paa alt.« Ved denne
Tale lyste hans Aasyn af den milde Glæde, en Lærer føler eller bør
føle ved sin Lærings ærbødige Spørgsmaal, og hans Øjnes Straaler
søgte opmuntrende mine. Jeg sagde: »Du higer imod den rene En-
hedslære. Og ingen Steder fandt jeg saa dristig, saa realistisk og
konsekvent Monisme som i din Etica. Men svar mig nu: Kommer
der ikke dog en Dualisme frem i Modsætningen mellem den fødte
og den fødende Natur, imellem Væsenet og disse de Maader, hvor-
paa det ytrer sig? Jeg føler mig ingenlunde som en saadan »Maade«.
Jeg føler mig som et lille Væsen selv. Her staar jeg, ombæltret af
Rædsel, i Urmoderens Indvold. Jeg er, det tilstaar jeg, ihvor jeg gaar,
ikkun et Foster i Livmoderen af en ukendt, uhyre, fødende Kraft.
Men da jeg er, saa længe som jeg er, og saadan som jeg er, virker jeg
med mit endelige Selv mod det uendelige X omkring mig og siger
til Universet: Dræb mig, hvis Du vil. Du kan det. Men saa længe,
som jeg lever, saa ere vi to, og vi ere ikke eet. Jeg holder fast ved
Aritmetikkens Lov, at een plus een er to.« Den store Mester smilte
ved min Iver og sagde: »Saaledes maa Du just sige, fordi dit Selv
gaar paa denne Melodi. Ja, jeg indrømmer: Set fra vort Synspunkt,
det menneskelige Synspunkt, da have vi Dualisme, ja, Pluralisme,
om Du vil. Og jeg har intet imod at give Dig Forklaring paa dette
Hav, set fra vort Synspunkt.« Da blev jeg glad og svarede: »Just dette
ønsker jeg. Thi jeg, der har fundet min egentlige Aands- og Hjertes-
næring hos den udødelige Auguste Comte, jeg, der med Positivis-
stens Livssyn og Metoder vover mig ind i Mirakelverdenens mør-
keste Kontinent, jeg ser paa alt derfra, hvorfra jeg ser. Hvad der in-
teresserer mig, er just: Hvordan ser jeg, saadan som jeg er skabt, paa
Sagen? Lad saa kun et ukendt, mystisk Væsen se det samme med
andre Øjne. Det er ikke mine, saa vist som A er ikke B.« »Vel,« sag-
de Spinoza. »Lad os da betragte natura naturans, den evige Substans,
det, som vi med de Kristne kalde Gud, set fra et fysisk Synspunkt.
Set saaledes, er Substansen den evige, ene, udelelige Æter, der gen-

nemtrænger alle Verdener og alle Mellemrum imellem disse som Bærer af Tyngdens, Lysets og Magnetismens Kræfter og uden om Universet – som Dante lærer – opfylder det tomme, uendelige Rum. Al stoffig Materie og alle Sjælsrørelser, der knytte sig til denne, ere kun Modifikationer af denne gyldne Æter, og det samme gælder alle Væreformer eller Attributter, i hvilke den ytrer sig, ukendt for os. Alt Stof, al Kraft, al Vilje, Lidenskab og Tænken opstaar af Æteren og forgaa i denne, naar de forgaa, og alle Tænkningens og Naturens Love ere kun Døtre af den ene faste og evige Lov, der er eet med Substansen selv.» Her smublede min Forstaaelse, og jeg udbød: »Hvilken er denne Lov, og hvor kan Loven, der gives, være eet med Væsenet, der giver?« Den vise Brillesliber sleb med det følgende Svar et Brilleglas for mine aandelige Øjne: »Den Lov, jeg mener, følger af selve Substansens Definition, som Erica giver saa: »Det, som er ved sig selv og fattes ved sig selv.« Altsaa, Substansens Væsen er uafhængig Væsen. Substansen er, det er det eneste Dogme, som jeg udsynger fra min Minaret: Substansen er, og jeg er dens Profet. Men hør nu kun og lad mig fra Profet blive til Skolemester: Af Substansens Væsen følger, at den kan ej tilintetgøres; thi da var den ej Substans i absolut Forstand. Med andre Ord, set fra et fysisk Standpunkt: Summen af den Energi, der rører sig i Stoffets Eksistens og dens Bevægelse, kan ej forgaa. Men denne Lov er just den samme som den Lov, dit Aarhundrede har naaet til som den Afslutning paa den induktive Videnskab, der, naar den først er fundet, bliver Grundlag for Videnskaben i sin sande og deduktive Form, jeg mener, hvad I kalde Loven om den konstante Energi. Denne, der er den fysiske og matematiske Form for den bekendte Sætning: Det samme er i Virkningen som og i dennes Aarsag – denne Lov er, som jeg siger, eet med Substansens Væsen, som er at være, og som modsætter sig Tilintetgørelse. Kun have I gode Herrer ikke fattet, at Energien er Æterens Energi, af hvilken al anden Energi kun er en Form.» »Men,« sagde jeg, »din Æter er ikke den samme som Fysikerens Æter. Fysiker Den-og-den opløser Æteren i Ætermolekyler. Matematiker En-eller-anden sætter deres Bevægelser paa Alenformler, og til sidst analyserer Kemiker Hvem-man-vil Æteren ud af de kære, gamle, nogle og halvfjerds Grundstoffer og sælger den paa Flasker. Men naar det kommer saa vidt, ville I dog

næppe indrømme, at det er Edens Gud, der er sat paa Flasker.»
»Min unge Ven. Disse Fysikere, Matematikere og Kémikere ere brave Folk, men ogsaa ere de til Hobe halvstuderte Røvere, der uden Ridderlighed mod den store Moder ville rive Isisslæret fra hendes Barn og tælle hendes Vorter. Uden al filosofisk Foruddannelse anvende de deres Hjelpebegreber, Atomer og Molekyler, uden hvilke de stakkels Fyre have den sorte Stær, paa det, der i sig selv er hævet over al Mennesketanke, og derfor se og beregne de, hvad ingen af os, der skue alt fra oven nedad, kan faa Øje paa. Nej, Æteren er een, udelelig, atomfattende og altgennemtrængende, det alle indbefattende Individ.» Her svarede jeg: »Jeg vil ej heller give Fysikeren Ret i at finde sine Molekyler alle Vegne. Den gode Mand er jo omgivet af en Sværm af Molekyler, der følger ham, hvad enten han vaager eller drømmer, som Tonerne sværme om en Stadsmusikant. Men jeg vil give ham Ret, ej i at finde dem, men i at søge dem. Thi Æteren finde vi strakt ud i Rummet. Og det udstrakte maa vi efter Opfattelsens Love begribe stykkevis, med andre Ord anskue det i Dele.» »Her rører Du just ved det samme Punkt. Her staar Du ved den Kløft, Du ej vil overspringe. Thi Du har til en vis Grad Ret, saa længe Du taler om *den* Opfattelse af den evige Æter. I det udstrakte leder Øjet om Dele. Dette er Sandhed om end den Snak om faste og evige Ætermolekyler er raabeligt Barbari. Men vov nu Springet, forsøg at skue den samme afhængende Æter – for at bruge dette moderne Udtryk – denne natura naturans – for at bruge mit – forsøg at skue den fra dens eget Synspunkt. Hvad saa? – »Ja, hvad saa, kære lille Mester? Saa er jeg i det Mørke, hvor alle Køer ere sorte og alle Katte graa.» »Just det, min bedste, men ud af Mørket opgaar der et Lys, og det, som ej kan fattes stykkevis ved Billeder, det ses i sig selv, naar pludselig Erkendelsens Aabenbaring opgaar for Dig (her mindede Mesterens Lære om Advaita). Da har Du Intuitionen, den højeste Maade, hvorved der begribes.» »Altsaa, jeg staar paa Grænsen til, hvad de gamle kaldte for Mystik. Det samme kalde vi, som tænke positivt, for Fantasi. Men Navnet er en Biting. Sig mig da, hvad Du skuer og erkender i den Ekstase, som Du kalder for Intuition. Dog, jeg ved det alt. Du har jo sagt mig det. Altsaa Du erkender et »Pan kai Hen«, det store eet og alt. Men sig mig heller, hvordan forliger Du den Enhed, som Du ser i Intuitionen,

med den Mangfoldighed, som viser sig for den naturlige Erkendelse. Jeg vender stadig tilbage til dine »Maader« eller, som jeg hellere vil kalde dem, Individier. Hvor kan der være Individier til, naar alt er eet?» Da tav Spinoza en Tid og sagde omsider: »Ja, dette Spørgsmaal har jeg gjort mig selv, og mine Kritikere have sørget for, at jeg skal ikke glemme det. Nu vel, jeg tilstaar det. Her er det store Spørgs i mit System; men her i Ensomhed og Selvforydelse har jeg sat Punktum, hvor Spørgsmaalstegnet stod. Ja, jeg har set mig nødsaget til at drage den sidste strenge Konsekvens af mit Udgangspunkt, Substansens Definition.« Da bøjede jeg mig forover. Som en Kat, der lurer paa en lækker Mus, saaledes ventede jeg efter Spinozas Ord. Da sprang det fra hans Mund: »Af Substansens Definition følger, som jeg det alt har lært i *Etica*: Der er kun een Substans. Men heraf følger med logisk Nødvendighed, at der er intet Jeg og intet Selv, der rettelig bærer disse Navne, uden den eneste Substans. Set sub specie aeterni, i Evighedens Synspunkt, da er der ingen Individier til.« Jeg svarede: »Jeg forstaar ej denne Tale.« »Jeg skal forklare Dig det. De Kristne lære om Gud, Substansen eller Naturen, thi disse tre Navne sige det samme, — at den udøver en Forsynsstyrelse imod os og alle Væsener. Men Sandheden er ej blot, at vi ere alle Gud ganske ligegyldige. Nej, Sandheden er den: Vi ere slet ikke til for Gud. Gud kender ikke til vor Eksistens.« Da gøs jeg ved denne frygtelige Tanke, og jeg forstod, hvorved Spinoza bredte Rædsel om sig, saaledes som Ynglingen havde sagt, at alle gjorde i denne Hal. Men han fortsatte: »Men da det evige Synspunkt er det rette, og Sandheden er paa Guds Side og ej paa vor, følger deraf, at jeg, naar jeg vil erkende mig selv, erkender, at jeg ej er til, men at det, som jeg kalder min Personlighed og nævner ved Navnet Spinoza, kun er et Skin, en Illusion, ja, mindre end en Illusion. Thi Ordet »Jeg« er kun et Ord, en Lyd foruden Mening. Gud ser ej Spinoza. Gud har de Følelser, Forestillinger og Viljer, som Mennesker sammenfatte ved dette Navn, men der er ikke noget fælles, tilsammenknyttende, som skiller denne Sum af Rørelser fra andre tilfældige Indhug i Naturens Liv, end just det tomme døde Ord: Spinoza. Saaledes som mit Legem udgik af Stoffets Esse og atter kan opløses i dens Ild og ved Stofskiftet stadig blandes med Omverdenen, saa det fornyes i syv Aar, som man siget, saaledes ere de Sjælsrørelser,

jeg kalder mine, kun Belgeskvalp, der vandre over den liden Sten i Havet, hvorpaa Navnet Spinoza er skrevet. Ogsaa for denne Mening fandt jeg Bekræftelse i den moderne Videnskab. Lære ej nu de engelske Psykologer, at Selvet er intet uden et Bundt af løse Forestillinger. Gennemtænk denne Lærdom. Opløs hver Menneskesjæl i Sjælsatomer og henfør saa ved Intuitionens Kraft det Kaos af Sansninger og af Følelser, Du derved skuer, til Verdens ene og evige Substans, da har Du just den fulde, sande og klare Enhedslære, min Inspiration og den moderne Videnskabs Triumf.»

Med Rædsel tav jeg og stirrede med blinde Øjne paa ham, der nægtede sin egen Eksistens. Og med frygtelig Klarhed saa jeg, at denne den modigste, mest hensynsløse og redeligste Tænkner blandt Filosofer har ganske sikkert Ret. Mod dette Kaos og denne frygtelige Naturalisme iler Evropas Tænkning i Galop. Alt har man opløst det legemlige og det sjælelige Jeg i legemlige og sjælelige Støvgran, og naar man ikke drager den sidste Konsekvens, er det, fordi man er ej saa redelig som den store Spinoza.

Dog, af den Svimlen, der greb mig med dæmonisk Magt ved hans Ord, rev jeg mig ud paa lignende Vis, som nylig jeg fordømte, da Jacob Böhme fordrev sin Fristermand. Thi jeg sprang op og knyttede Næven og raabte: »For Satan! Selv om jeg kun er en »Maade«, saa er jeg en overmaade genstridig »Maade« og vil paa ingen Maade lade mig kalde »Hr. Maade,« hverken af Dig eller endog af Hr. eller Fru Substans. Men lad nu det være godt. Lad os heller forlade Metafysikken og vende tilbage til Fysikkens Dale, eller ifald Du vil, lad os saa gaa over til Psykologien, og medens dette Hav, som er din Gud, brummer omkring os, aabenbar mig dets Karakteristik, dets Luner, dets Vilje og hele dets indre Liv.»

»Just dertil gaar jeg over i min Fremstillings rette Rækkefølge. Vid da, at der er noget menneskeligt ved den fødende Natur. Om end den ikke ligner Mennesket mer, end Hunden i Gaarden ligner Stjernebilledet: Hunden paa Himmelen, saa er der dog en Lighed. Vid da, at alle de Følelser, Forestillinger og Tanker, som gaa igennem Skabningens Hjord, de findes forenede i Verdenssjælen, men ikke i den samme Orden, i hvilken vi delvis og efterhaands erfare dem. De samle sig i hvert enkelt Øjeblik til een samtidig Intuition, hvori den højeste Glædesild forener sig med den allersandeste Er-